

srcem ni mogel biti niti tu niti tam; tudi ni bil pristaš esteticizma, ker je svojo življenjsko nalogo pojmoval ideološko in organsko in je bil zato tudi nasprotnik l'art pour l'artizma; pač pa je bil etični individualist. »Vseskozi individualističen, kakoršen je bil, je moral postati nasprotnik zunanje legalnosti, državne, cerkvene, literarne, socialne, posegal je preko okorelega zakona v globino srca« (itd. stran XVII). Dasi so te znanstveno formulirane ugotovitve o Ivanu Cankarju točne, se vendar prav radi svoje znanstvenosti zde trde, ker ni predvsem poudarjen umetnik, ki je vsekdar individualističen in daleč od vsake racionalistične formulacije oblik javnega življenja in pisanih programov, tudi tedaj, če je strankar in vernik. Cankar v tej dobi še ni bil tako močno ustaljen, kakor ga znanstveno formulira urednik: duhovno je protikatoliški, etično bližji krščanstvu kot materialističnemu liberalizmu; kakšen bi bil v službi liberalnega dnevnega delovanja, se nam pokaže v »Stricah in bratranih« (III., 70.); so-vražil je vsako kodificirano in privzeto vrednoto, kot etično votlo (III. zv., XVIII.), zato je tako programatično zgrabil »Almanahovce«. Preznačilna so zanj v Almanahovcih mesta kakor: »blizu je do skrivnosti in daleč do jasnih pravil te ali one religije. (III., str. 328.) Ali: »Sad spoznanja bi bil po mojih mislih vesoljni samomor; zakaj čemu potem življenje«. (Str. 329.) Tu jasno govori iz njega Nietzschejeva paradoksnost. In vrhu vsega tega je v tistem času že dobivala svoje obrise tretja struja našega javnega življenja, proticerkveni in protikapitalistični socializem, ki je Cankarja kot gibanje vedno pritegoval, a ga kot formulacija programa tudi ni mogel pritegniti. Že 1899. najdemo stike z E. Kristanom. Po Mickiewiczovi slavnosti mu je 18. aprila 1899. poslal v objavo pesem Svečanost v Varšavi (Erotika, 2 izd., str. 46) z naslednjim mottom: »Ko smo odkrili spomenik, stal je narod tiho in mirno v senci bajonetrov... Vojaki so dobili ukaz, da streljajo v množico ob vsaki demonstraciji... Prepovedano je bilo polagati vence pod spomenik... Poročilo časopisov o slavnosti Mickiewiczovi dne 24. dec. 1898.« Brez tega motta je pesem nejasna. Ob isti priliki piše Kristanu: »Mickiewicz veste, da je bil z vso dušo demokrat. Meni se je zdelo, da je bilo ob znani svečanosti v Varšavi več revolucionarnega duha v tistem nevarnem molčanju, ki pomeni mnogo več kot vsaka glasna demonstracija. Car naj bi bil prepovedal — misliti.« (Prim. Pod lipo 1926, str. 41.) Pa kakor drugam tako tudi tu sem Cankar ni stopil »v stranko, v tolpo«, če še mi ponovimo za urednikom. Cankar je ostal izven domovine in vstran od grobih oblik našega javnega življenja. — Poleg formulacije življenjskega naziranja se mi zdi najvažnejše urednikovo dejanje, da je iz tega naziranja razvil formo tedanjega umetnikovega dela, ki ga označujejo predvsem nerealistične sestavine in »neverjetnosti«. »Kadar gre umetnosti za miselne ali etične tendence, tedaj vedno zapušča pot naturalizma in se ne meni mnogo za zunanjo verjetnost dogodkov ter jo nadomešča z notranjo resničnostjo apriorno zamišljenega sveta« (III. zv. str. XVIII.)

Urednikovo delo je radi pomanjkanja vsakih predel izredno težko; Cankarjeva korespondenca je v veliki meri še prikrita in marsikaj nas bo še pre-

senetilo kot novo odkritje. Medtem smo n. pr. dobili že važne dostavke za Erotiko. Toda po urednikovi osebni orientaciji in njegovi metodi bo imelo to delo trajno vrednost. — Izdajo, ki je književna dovršenost prve vrste, spopolnjujejo faksimila značilnih avtorjevih rokopisov; vseh nam ni mogoče odobriti — zlasti v prvem zvezku sta oba vzorca bolj kliširani igrčki kot faksimile, ki naj bo več kot prava podoba; reproduciran dokument naj bo!

France Koblar.

Hermann Wendel: Der Kampf der Südslaven um Freiheit und Einheit. Založila in izdala Frankfurter Societäts-Druckerei v Frankfurtu am Main. 1925. — Na 755 straneh, v 11 poglavjih riše Wendel zgodovino postanka narodne zavednosti pri Jugoslovanih in njihov boj za svobodo in ujedinjenje, ki ga je uresničila svetovna vojna. Naslovi poglavij prav jasno označajo vsebino in glavne smernice Wendlovega dela ter odločilne momente v zgodovini Jugoslovancev, na katere je oprl svoje pripovedovanje. »Narod brez zgodovine in raja« slika propad jugoslovanske samostojnosti in zavednosti v srednjem veku, — »Narod brez zgodovine se zave samega sebe« nam oriše prve pojave bodočega probujenja, — »Raja se dvigne do nacije« opisuje postanek srbske samostojnosti, — »Ilirija oshvlena« Napoleonovo dobo in njene posledice, — »Srbska država in srbski duh« opisuje vladno Miloša Obrenovića, — »Ilirska lira« govori o ilirizmu, — »Za svobodo in narodnost« o letu 1848 in njegovih posledicah, — »Prevrti in spremembe« se peča z usodo Jugoslovancev sredi XIX. stol., — »Veliki in mali« z berlinskim kongresom, z razmerjem Rusije do jugoslovanskih teženj in z avstrijsko jugoslovansko politiko v 2. polovici XIX. stol., — »Zbiranje sil in nastopi« nas pouči o dogodkih v jugoslovanskem svetu v zadnjih desetletjih pred balkansko vojno, — »Žrtvovanje in uresničitev« pa se peča z balkansko vojno, z nji sledečo svetovno vojno in dogodki ob koncu vojne ter združitvijo Jugoslovancev v državi SHS.

Na podlagi bogate literature, ki jo je v to svrho predelal, je Wendel precej plastično opisal zgodovino probuditve in osamosvojitve Jugoslovancev in Nemce lahko zavidamo za to delo, ki ga v lastnem jeziku v tako popolnem pregledu še nimamo. Priznati moramo tudi, da je Wendel jasno izluščil iz navideznega kaosa glavne smeri razvoja in njegove gonilne sile. Obsežno znanje o naših razmerah in zgodovini, ki si ga je izpopolnil z osebnim stikom z jugoslovansko sedanostjo in o katerem so pričala že njegova dosedanja dela, je napravilo tu svojo sintezo in ustvarilo delo, ki imponira po obvladanju obsežne tvarine in po kramljajoči lahkoti, s katero riše zamotana vprašanja. Netočnosti, ki so jih navedle dosedanje kritike v raznih naših revijah (Čas, Ljubljanski Zvon, Srpski književni glasnik), so tako sporadične in večinoma take narave, da nam mora tudi s te strani delo imponirati. Kot točna informativna knjiga, ki skuša biti na vse strani nepristranska, popolnoma zadostuje svojemu namenu.

Kar se sloga tiče, je ostal Wendel tudi tu — kakor bi pri delu take vsebine in znanstveno kompilatoričnega značaja tega ne pričakovali, — sebi popolnoma zvest: slog je živahen, prijetno kramljajoč